

душевних переживань Стефана видно також із незакінчених речень самого автора: “Цілу ніч потім и на волосок не замкнулися зриниці молодця – що йому все и не ходило по голові!” [№10, 76]. Проте, не втрачаючи надії, юнак добивається руки Анастасиної доньки.

Образ Стефана, мужицького адвоката, – це образ сильної розумом і духом людини, яка здобуває подвійну перемогу – долає опір зовнішніх антисил у своїй громадській діяльності та поборює протистояння на шляху до особистого щастя. Високі поривання та ідеали Стефана, відданість інтересам народу невдовзі знайшли втілення в образах інших героїв, зокрема Євгена Рафаловича з “Перехресних стежок” І.Франка.

1. Барвінський О. Огляд історії української літератури / О. Барвінський // Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років. – Л., 2002. – Т. 1. – 316 с.
2. Вечерниці : літературне письмо для забави і науки. – Л., 1862. – Р. I.
3. Галицько-руська бібліографія XIX століття : у 2 т. / укл. Іван Левицький. – Л., 1895. – Т. II.
4. Дей О. Під завесою прибраних імен // Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / укл. Олексій Дей. – К. : Наукова думка, 1969.
5. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 688 с.
6. Зеров М. Твори : в 2 т. / М. Зеров. – К., 1990. – Т. 2. – 601 с.
7. Іваничук Р. До 125-ліття Товариства “Просвіта” / Р. Іваничук // Нарис історії “Просвіти”. – Л. ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. – 232 с.
8. Історія української культури : у 5 т. – К. : Наукова думка, 2005. – Т. 4. – Кн. 2. – 1294 с.
9. Історія української літератури XIX ст. : у 3 кн. / за ред. М. Яценка. – К. : Либідь, 1996. – Кн. 2. : 40-ві – 60-ті роки XIX ст.
10. Історія української літератури : у 8 т. – К., 1968. – Т. 3. – 515 с.
11. Календар народний на рік переступний 1872. – 1871.

В контексте культурно-духовного відродження Галичини середини XIX століття аналізуємо творчість забутого художника слова і громадського діяча Федора Заревича, діяльність якого високо оцінив І.Франко. В статті “раскодированы” псевдоними і криптоними писателя, акцентовано увагу і проаналізовано соціально-психологічну повість “Хлопська дитина”.

Ключові слова: галицькі москвофили, відродження, революційний дух, демократизм ідей, бібліографія, сюжет, характер, розповідь, жанр, повість, композиція.

In the context of cultural and spiritual revival of Halychyna in the middle of the XIXth century the author investigates the creative work of the forgotten artist of the word and public figure of Fedir Zarevych whose works were appreciated with approval by I. Franko. In the article pseudonyms and cryptonyms are decoded, it also pays attention on the social and psychological narrative “The child of serf” and analyses it.

Key words: Galician moskowskifs, survival, revolutionary spirit, democratize of ideas, bibliography, plot, character, story, genre, narrative, composition.

12. Картошка М. Кордуби “Історія України” // Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
13. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє : історія української літератури і культури в персоналіях (XIX–XX ст.) / В. Качкан. – Л., 2002. – Кн. 5. – 471 с.
14. Матеріали до словника псевдонімів українських письменників, вчених та громадських діячів за 1800–1916 рр. / Львівська бібліотека АН УРСР. Бібліографічний відділ. – Л., 1950.
15. Огоновській О. Історія літератури рускои / О. Огоновській. – Львовь : Накл. НТШ, 1893. – Т. 3. – Ч. 2.
16. Правда : письмо наукове і літературне. – Львів, 1868. – Р. II.
17. Ревакович Т. Переписка письменників 1860-тих років в Галичині / Т. Ревакович // Літературно-науковий збірник. – Львів, 1914.
18. Ревакович Т. Споминки про Федора Заревича / Т. Ревакович // Правда. – 1889. – № 2.
19. Рецензія І. Франка на твір Сироти “Перше мізерівка, потім гараздівка” // Друг. – 1876. – № 6.
20. Романюк М. Українські часописи Львова 1843–1939. Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. / М. Романюк, М. Галушко. – Л. : Світ, 2001. – Т. 1 (1848–1900 рр.). – 741 с.
21. Русалка : літературна часопись. – Львів, 1866.
22. Русь. – Львів, 1867. – Р. I.
23. Словник псевдонімів українських письменників : матеріали / укл. Олександр Тулуб. – К., 1928.
24. Слово : руско-політична часопись / ред. Б. Дидицький. – Львів, 1862. – № 18.
25. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / О. Терлецький. – Львів, 1903. – 146 с.
26. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. 1980. – Т. 26. – 462 с.
27. Хінкулов Л. Про Словник української літератури / Л. Хінкулов // Радянське літературознавство, 1948. – № 9.
28. Шашкевич М. Твори / М. Шашкевич. – К. : Дніпро, 1973. – 191 с.

УДК 82-31 (436)

ББК 63.3 (4 Укр) 612-8

Тетяна Монолатій

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ВІРНОПІДДАНСТВА У РОМАНІ ЙОЗЕФА РОТА “ПАВУТИННЯ”

У статті досліджується інтертекстуальна основа творчості класика австрійської літератури ХХ ст. Йозефа Рота. Обґрунтовується теза, що у його романі “Павутиння” містяться алюзії з комедії Е.Толлера “Звільнений Вотан”, трагедії А.Цвайга “Покликання Семаеля”, раннього оповідання Й.Рота “Зразковий учень”, вірша В. фон Гете “Вечірня пісня”, новели “Зразковий учень” М. фон Ебнер-Ешенбах і роману Е.Каперна “У павутинні павука-хрестовика”. Стверджується, що найбільше паралелей міститься у романі Г.Манна “Вірнопідданий”. Доведено, що роман “Павутиння” є прикладом письменницької критики німецького суспільства, зокрема вірнопідданства бюргерства.

Ключові слова: персоніфікація, протагоніст, наратор, вірнопідданство, Теодор Лозе, Дідеріх Геслінг, Йозеф Рот, Німеччина.

Інтертекстуальність творчості німецькомовних авторів 1920–1930-х рр. позначена амплітудою коливань від взаємодії тексту зі знаковим тлом, чи, навпаки, кореспондування самого “каналу зв'язку” й “відкритості тексту” як з адресатом (читачем), так і з іншими текстами. Глобальний універсум текстів, у яких закодована історія, міфологія, філософія, культура людства створює такий метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити їхні спільні текстуальні та ідеологічні резонанси. Оскільки на зламі XIX–XX ст. було закладено нову парадигму в дискурсі письма, а історія інтелектуальних ідей знає чимало випадків повторення в різних модусах і різних форматах однієї й тієї самої ідеї, їх інтерпретаційна множинність за-свідчила про певні кризові симптоми. Останні виявилися особливо характерними для межових культурних і літературних ситуацій.

Європейський модернізм парадоксально поєднав прагнення новизни з інтертекстуальною насиченістю і прозорістю. Задля досягнення діалогу з багатоголосою світовою культурою усвідомлення цієї істини жило не-приховану модерністську пристрасть до стилізації, цитування і переінакшування чужих текстів. Суттєву роль у процесі їх інтерпретації, їх кардинального репрофілювання у відповідності з власними ідейно-естетичними засадами відіграла творча самодостатність класика австрійської літератури Й.Рота. Його художній світ, який перебував у постійному пошуку між фікцією і реальністю, був наповнений інтертекстуальною природою. Це означає проблему як таку, що актуалізує з'ясування причин та форм прояву взаємодії тексту з новим контекстом, зі знаковим тлом і фундаментальної умови смислотворення європей-

ського модернізму, а також виокремлює як суттєвий інтертекстуальний аспект творчості Й.Рота.

Уже на початку своєї кар'єри журналіста Й.Рот працював над написанням великих прозових текстів. Услід за романом “Павутиння” (1923) з'явилися два романи про сучасність. Вони доповнювали і поглиблювали багато з тих тем і думок, які письменник озвучував і формулював у своїх статтях, фейлетонах і подорожніх нотатках 1920-х рр. Роман відображає соціальні та суспільні драми Веймарської республіки, розповідає про людей, які постраждали у Першій світовій війні і стали бездомними духовно і соціально. Письменник виступає тут як іронічний тлумач свого часу, він присутній там як “Червоний Йозеф”. Письменник писав про життя міщан, обивателів, які прагнуть нагору суспільства, тікаючи від світу, зміненого жахами і руйнуваннями війни.

У романі “Павутиння” прозаїк показує перші роки Веймарської республіки. “Роман, який вперше вийшов друком в “Arbeiterzeitung”, зображає болотистий ґрунт реакції, моральне і духовне здичавіння, з якого як цвіт піднімається свастика”, – так трохи спрощено і захоплено повідомлялося в оголошенні редакції [23, 105]. Адже цей твір відображає одну з найскладніших епох в історії Німеччини першої половини ХХ ст.: час після Першої світової війни, який переходить у період варварства і панування націонал-соціалістів. Численні таємні організації у Веймарській республіці розв'язують конфлікти за допомогою вбивств, а офіційна політика, недовідчена і накинуто попередньою кайзерівською Німеччиною, яка розпалася незадовго до цього, не мала жодних шансів керувати

подіями. Бюргерів, що не звикли до демократії, підштовхували економічні проблеми, а також охоплював жах від страхів війни; вони сумували за втраченою значимістю, тому спокушались силою політичного спектру, який вражав незною досі широтою і радикальністю.

У цей час панували люди, які походили ще з того часу, для якого одна маленька війна на одне покоління чоловіків означала їх загартовування. Відповідь на питання, як вдалося цим людям прийти до влади після Першої світової війни, дає Й.Рот у романі “Павутиння”, який показує, як швидко холоднокрівність старого режиму забувається обивателями, і у втраті особистої та економічної значимості в суспільстві вкорінюється “раніше-все-було-краще”. Як стверджує М.Райх-Раніцкі, письменник занурює своїх персонажів “у яскраве світло, в якому всі деталі стають зрозумілими” [12, 214]. На жаль, цей роман став зловісним пророцтвом на наступні роки. Позачасова фігура послужливого колишнього лейтенанта Лозе, який хоче знову стати кимсь, підсилюється в реальності аж до наступної катастрофи.

Лейтенант Лозе, який в процесі певної втрати ідентичності після війни як безвільна, але не дурна маріонетка, потрапляє в ультраправу таємну організацію і надалі діє як шпигун і посередник серед лівої богеми, бюргерів, пролетаріату й дворян. Ляльководи залишаються для Лозе незрозумілими, і разом зі своїми маленькими мріями і прагненнями, яких він не може досягти у такому майже станомому суспільстві, він викликає одночасно відразу і співчуття.

Письменник в життєвій історії головного героя роману Теодора Лозе, який повернувся розчарованим на батьківщину після Першої світової війни, показує наявність сприятливого ґрунту для поширення націонал-соціалізму. Адже для Лозе, шлях до цивільного життя дається нелегко, він незадоволений, бо йому не вистачає суворості та справедливої армійської дисципліни, для якої розум і багатство неважливі. Не особливо обдарований, але честолюбний, той шукає своє місце в суспільстві, оскільки робота домашнім учителем його не влаштовує, він мріє про владу.

Як відзначають дослідники творчості Й.Рота, він виявився передбачливішим, аніж його сучасники, і так само, як і Е.Толлер, цей “провісний реаліст” [20, 8] побачив небез-

пеку, яка йшла від А.Гітлера і націонал-соціалізму. В романі “Павутиння” віднаходимо паралелі з комедією “Звільнений Вотан” (1923) [24, 249–250], яка розповідає про піднесення і падіння хворого на манію величчю циркульника Вільгельма Дітріха Вотана і була спрямована, без сумніву, на місцевого баварського визначного діяча, кар’єра якого лише ненадовго перервалася листопадним путчем 1923 р.

Суспільні амбіції визначають не тільки форму, а й зміст роману “Павутиння”. У ньому автор вперше “вписує” тип кар’єриста в конкретний, сучасний йому контекст і унаочнює, таким чином, політичне значення опортунізму і жорстокого честолюбства. Ідея роману виникає, без сумніву, з просвітницького наміру автора показати загрозу Веймарської республіки. При цьому в творі ще відчутний автобіографічний імпульс, але одночасно і твердий намір звільнитися від власної суспільно-культурної ситуації.

Як відзначає німецький дослідник А.Пальме, Й.Рот докоряє німецьким письменникам пізньої вільгельмівської доби і ранньої Веймарської республіки ескапізмом та естетичною зверненістю в минуле. Він не бачить в їхніх текстах необхідних свідчень сучасників і належного сприйняття історичної відповідальності [1, 92]. Тобто, це ще одне підтвердження того факту, що Й.Рот був знайомий з творами інших німецьких письменників, зокрема Г.Манна, і це засвідчує його стаття в газеті “Prager Tageblatt” від 16 листопада 1923 р. як реакція на події, які відбувалися в Німеччині: “Німецькі письменники жагуче присвячували себе одному заняттю: вони подорожували в Італію. Вони вирушали в метафоричну подорож до Італії, коли втомлювалися від німецького клімату, і він їм набридав. Багато з них насолоджувались життям в схиланні перед владою. Вони, принаймні, залишалися послідовними. Як наслідок, вони мали за свої переконання відзнаки, найвище схвальне визнання, медалі. Але інші – за винятком небагатьох – утікали на ниву поезії та почувалися дуже вільними. Єдиний, Генріх Манн, жив перед війною у жахливій німецькій дійсності й змальовував її. Пізніше він не приховував – у статтях і книжках – своїх поглядів. Він відкрито визнавав те, що його брат Томас мусив визнати застережливо й академічно дуже пізно, коли мовчання вже почало виглядати як скандал” [17, 1068–1069]. Як бачимо, Й.Рот не критикує одного-єдиного авто-

ра – Г.Манна. За якихось два дні перед цим звинувачувальним закликком, всього за два дні перед невдалою спробою путчу А.Гітлера поблизу Фельдгеррнгалле в Мюнхені 8–9 листопада 1923 р., з’являється остання газетна публікація першого роману Рота “Павутиння”. Цей твір, його гострий критичний тон вважають “продовженням” роману Г.Манна “Вірнопідданий” “у поствільгельмівську добу” [8, 43].

Крім соціального походження, Теодор Лозе схожий у своєму фіксуванні на авторитетах, в опортунізмі та честолюбстві на сина фабриканта Дідеріха Геслінга з роману Г.Манна “Вірнопідданий” [2], у якому прозаїк описав тип лояльного до кайзерівської Німеччини бюргера [25, 218].

Письменник зображує Теодора Лозе, його прагнення влади, неприйняття республіки і антисемітизм як прототип тогочасного міщанина і людини з університетською освітою [16, 235]. Протагоніст роману, як і амбітний бюргер Йозеф Барі з трагедії А.Цвайга “Покликання Семаеля” (1918) [26] чи Вільгельм Дітріх Вотан з комедії Е.Толлера “Звільнений Вотан” (1923) [24], почувується аутсайдером і з невпинним честолюбством сучасної людини прагне з “темряви” до “світла”: “Скоро він вийде зі свого безславного кутка, переможець, час його більше не затримає, на нього не тиснутиме більше тягар його днів” [14, 70].

Оповідач, без сумніву, критично ставиться до протагоніста. Проте в описі важкого соціального й економічного становища стає очевидним і його розуміння. Навіть відчувається симпатія, коли автор описує прагнення Лозе хоче перейти на бік політичного опонента, оскільки припускає, що той “чесний” [14, 109]. Його теж мучать докори сумління через те, що він став причиною політичного вбивства його фронтового товариша Гюнтера: “Мертве обличчя. Обличчя Гюнтера. [...] Мертві живуть!” [14, 127]. Співчутливе зображення ситуації Лозе запобігає передчасному засудженню противника республіки і спонукає до докладного аналізу мотивів вчинків протагоніста. Ідентифікація з головним героєм порушується при цьому через іронічний відтінок оповіді, який пронизує увесь роман [10, 54].

Наратор застосовує іронічну дистанцію передусім стосовно сприйняття героєм себе як жертву революції. Адже Теодор Лозе переносив “...кожен свій день як болісний тягар

на зігнутій спині” [14, 66]. У пафосі цих речень знову згадується та єврейська “невизначена мрійність”, притаманна також зразковому учню Антону Ванцлю [4, 38]. Одночасно ці формулювання персоніфікують сприйняття опонента революції й артикулюють його бажання піднятися до “освічених бюргерів” [10, 54]. Лозе неодноразово згадує той рядок В. фон Гете, який передвіщав спокій над усіма вершинами [6, 142], однак тільки для того, щоб використовувати його для своїх грандіозних фантазій [14, с. 73, 96, 139]. Головний герой читає антисемітський памфлет “Протоколи сіонських мудреців” [14, 67, 130] – “найбільший книжковий успіх століття” [13, 96], розважальні книжки Генріха Товоте [19, 1032], детективні романи, а також газету “Die Woche” [14, 103], і ця алюзія відсилає нас до протагоніста роману “Вірнопідданий” – Дідеріха Геслінга [2, 342].

Сам Лозе хоче стати “фюрером [...], диктатором” [14, 93] бачить у А.Гітлерові прототип, але також і конкурента [14, 103]. У своїй статті Й.Зоннлайтнер стверджує, що “оповідач помістив Лозе уже в роль кайзера” [21, 172], і тут протагоніст має прототип у романі “Вірнопідданий”: “...редактор [...] витріщився на Дідеріха, на його кам’яну фігуру і на вуса, які піднімалися до самих очей [...] – Мені здалося, що... – пробурмотів Нотгрошен. – У вас така надзвичайна схожість з...” [2, 123], проте прагнення Лозе досягти влади завжди поєднується з бажанням підкоритися авторитетові, і це ж стосується і Дідеріха Геслінга з роману Г.Манна. Потаємною мрією Теодора Лозе є “переможний в’їзд” капітаном “на білому коні” [14, 70] через Бранденбурзькі ворота. Мрія здійснюється: у своєму постійному кафе, названому на честь кайзера Вільгельма, він сидить “верхи на барному стільці” і думає, сидячи як дитина на конячці-гойдалці, “ніби він скаче чвалом” [14, 96]. Ця сцена, яка робить посміховищем підтримку протагоністом монархії як анахронічну, регресивну промову дитини в компанії завсідників, продовжує разом із тим той епізод з “Вірнопідданого”, в якому Дідеріх, батько якого справді “двічі – в 1866 і 1871 роках – проходив з армією Бранденбурзькими воротами” [2, 20], на цьому ж місці стає предметом глузувань кайзера, перед очима якого він падає в багнюку [2, 54]. Роман “Павутиння” здійснює критику монархії, розпочату Г.Манном і В.Ратенау [11, 28], однак заперечує припущення В.Ратенау, що небезпека для

“світової історії” іде передовсім з боку “великих”. Навпаки, події роману виявляють політичну силу вибуху в політично незначній, здавалося б, дрібній буржуазії та застерігає від недооцінювання небезпек, які загрожують республіці з боку “маленьких людей”, таких як Лозе [10, 60].

Герой роману Теодор Лозе нагадує “Зразкового учня” Антона Ванцля, який пізніше став директором гімназії. Він так само походить з німецьких дрібних бюргерів, а його батько так само мріє про суспільне зростання свого сина. “Він помер на четвертому році великої війни, і останню мить його життя освітлювала думка, що за його гробом крокуватиме лейтенант Теодор Лозе” [14, 65]. Якщо Ванцль ще добивається свого вивіщення брехнею, доносами і втиранням в довіру [15, 5], то Лозе стає небезпечним політичним шпигуном і вбивцею. Власну обмеженість, крах світу бюргерів і військових, яким він захоплювався, він намагається приховати антисемітськими вчинками. Вже у найкращому учні Глазері, “який легко і усміхаючись, не обтяжений книжками і турботами, ходив на перервах, який через двадцять хвилин здавав бездоганний твір латиною...” [14, 66], Лозе вбачає ворога, якому дістається все. Так само й у маленькому синові єврейського ювеліра Ефруссі, в будинку якого колишній лейтенант і студент Лозе знаходить роботу домашнього вчителя: “Усім їм живеться легко, найлегше Глазерам і Ефруссі: той став найкращим у класі... і цей син єврейського ювеліра. Лише в армії вони не ставали ніким, іноді сержантами. Там справедливість перемагала обман” [14, 67]. Цей мотив знаходимо і в оповіданні “Зразковий учень” (1901) австрійської письменниці М. фон Ебнер-Ешенбах: “Як у напівсні сидів він над своїми книжками, а якраз у цей час Пепі зволив піддатися пориву старання і наздоганяв його, випереджав його великими стрибками” [5, 539–540].

Ще у школі Лозе був догідливим і шукав зв'язків з владою: “Він досягнув різними послугами і виявленнями пошани того, що вчитель на перервах обдаровував його якимсь особистим дорученням” [14, 78]. Наведена алюзія відсилає нас до роману Г.Манна “Вірнопідданий”: “...на перервах же, вручаючи вчителю класний журнал, доносив про все, що почув” [2, 19], а також до раннього оповідання Й.Рота “Зразковий учень” (1916): “Він увійшов у довіру до вчителя, йому дозволялось носити шкільні зошити, він міг здаватися

важливим, насолоджувався авторитетом” [15, 3].

Теодор прагне піднятися за будь-яку ціну. Адже як і протагоністи творів Й.Рота, Г.Манна і Е.Толлера – Ванцль, Дідеріх і Вільгельм Дітріх Вотан – Теодор Лозе одружується з жінкою з вишого прошарку суспільства лише з кар'єрних міркувань [15, 2; 14, 78; 2, 259; 24, 286]. Дрібні бюргерські рефлексії, марнославство і прагнення слави приводять його в армію право-радикальної таємної організації [22, 293]. “Всі повинні це бачити! Скоро він вийде зі свого безславного закутка, переможець...” [14, 70].

Зауважмо: у романі “Павутиння” Й.Рот зображує драматичні події перших років Веймарської республіки – бурхливий розвиток реакції та її ворожість до демократії, політичні вбивства і антисемітизм. Хоча політичні цілі організації не називаються, проте з нею пов'язані політики, відомі читачеві як противники республіки, і це не залишає сумнівів у тому, що вони хочуть зруйнувати республіку і відновити монархію.

Зв'язки таємної організації в “Павутинні” проникають в усі верстви суспільства, вона підтримує контакти з генералом Е.Людендорфом, А.Гітлером і принцом Генріхом [10, 58]. Оскільки ці контакти залишаються прихованими від громадськості, вони виглядають як реалізація (підтвердження) назви роману. Образ павутиння об'єднує діяльність таємного товариства з тими організаціями Веймарської республіки, які обрали своїм розпізнавальним знаком свастику, схожу на стилізованого павука. Лозе, який носить таку нашивку [14, 86], вірить, що членством у таємній організації дасть йому можливість “смикати за невидимі нитки, на яких висять [...] міністри, органи влади” [14, 77] і сам стає павуком: “Він розчепірів пальці в кишенях штанів. Він нахилив верхню частину тулуба вперед. Він прийняв, не знаючи цього, позу павука, який чатує на жертву” [14, 94]. Як символ таємної ворожої сили з'являється образ павука й у романі “Вірнопідданий” [2, 201]. У антисемітському і антикатолицькому романі Е.Каперна “У павутинні павука-хрестовика” (1921) постать пастора Алоїзія Дормановскі уособлює павука-хрестовика. Він доводить протагоніста до самогубства [7, 325].

Як Дідеріх Геслінг [2, 18] і Вільгельм Дітріх Вотан [24, 267] ненавидить Лозе, крім політичних опонентів – “лівих”, також і

євреїв. При цьому він не наводить ідеологічні аргументи, як стверджує Х.Арендт, це характерно для антисемітизму дрібних бюргерів, а посиляється на своє важке економічне і соціальне становище [3, 79]. Протагоніст бачить у євреях відповідальних за його, як він вважає, безвихідну ситуацію після війни: “Євреї були причиною його багаторічної безуспішності” [14, 86]. Так само Вільгельм Дітріх Вотан з комедії Е.Толлера вбачає у євреях винних за його невдачі [24, 260]. Думки орієнтованого на сіонізм і соціалізм А.Цвайга [10, 63] Й.Рот літературно оформлює у своїх статтях, пишучи про поширення антисемітизму серед бюргерів післявоєнної Німеччини, які втратили мораль [13, 107]. Роман “Павутиння” переконливо заперечує сприйняття Теодором Лозе євреїв і розкриває його ненависть до них. Протагоніст роману, який сприймає євреїв як злочинців та вважає себе їх жертвою.

У своїй статті 1920 р. про антисемітську ворожість Й.Рот вказує на їх ненависть до євреїв в основному як реакцію на спричинену поразкою у війні економічну і соціальну руїну [16, 235], формулюючи публіцистично-теоретичну тезу, яку пізніше він літературно опрацює у романі “Павутиння”. Роман підтверджує важливість соціально-економічного чинника для виникнення антисемітизму, проте применшує його значення, оскільки початок ненависті Лозе повертає читача до передвоєнних часів [14, 67]. Оповідач припускає, що причини ненависті слід шукати у самому протагоністі. Упередження батька, які передалися Теодорові, живляться спочатку страхом конкуренції та почуттям заздрості Лозе до його обдарованого однокласника-єврея Глазера [14, 66]. Цей мотив обдарованого однокласника, якому протагоніст заздрить і над яким знущується, знаходимо також і в романі Г.Манна: “Він, як це було прийнято і дозволено, завжди дражнив єдиного єврея, який учився в його класі, і раптом зважився на незвичайну витівку. З дерев'яних підставок, якими користувались на уроках малювання, він змайстрував на кафедрі хрест і примусив хлопчика стати перед ним на коліна” [2, 19].

Німеччина “готує погроми” [18, 978] – констатує Й.Рот навесні 1923 р. у своїй статті, а потім вперше літературно оформлює у романі “Павутиння”. Як драматична кульмінація подій роману оголошується 2 листопада: “Коли він [Лозе. – Т.М.] був 2-го

листопада лише засобом, не керівником, ланкою ланцюга, а не його початком [...], то він прогавив свій день” [14, 108]. Те, що у “Вірнопідданому” Г.Манна є небезпечною загрозою: “Похід на євреїв!” [2, 51], стає у “Павутинні” 2 листопада дійсністю – сутичка між поліцією, групою Лозе і студентами – з одного боку і робітників – з іншого, виливається у погром єврейського кварталу, де жили бідні ортодоксальні східні євреї [14, 126].

Ще однією фігурою роману, яка має своїх прототипів у “Вірнопідданому”, є журналіст Піск. Він дбає про публічність Лозе й уособлює негативний прототип журналіста, як редактор “Нетцигського листка” Нотгрошен у Г.Манна [2, 118]. Як зв'язковий з громадськістю, він бере на себе таку саму функцію, як журналіст Шляйм у комедії Е.Толлера [24, 282]. Оскільки Піск боїться нападів, він носить – як і Шляйм – знак національно-консервативних переконань: моноклі [14, 123]. Піск так само як прокурор Ядассон з роману “Вірнопідданий” [2, 96] – як відзначав Ж.-П.Бірі [4, 39] – має “відстовбурчене вухо” [14, 122]. Те, що на перший погляд здається швидше несуттєвою деталлю, яка свідчить про професійно обґрунтовану готовність підслуховувати, позначає його в очах тих, кого він підтримує, як того, ким він у жодному разі не хотів бути – як єврея. Те ж саме бачимо і стосовно Ядассона: “Дідеріх насторожився: гість сильно скидався на єврея” [2, 95]. Якщо Ядассон зважується на хірургічну операцію, щоб зменшити вухо: “Я маю намір привести свій зовнішній вигляд у відповідність зі своїми націоналістичними переконаннями” [2, 317], то Піск намагається сховати своє відстовбурчене вухо під капелюхом [14, 122]. Обидві фігури поглиблюють, таким чином, антисемітський образ єврея [10, 84]. Піск підтверджує, постійно носячи капелюх, інший антисемітський стереотип, що євреї не вміють пристойно поводитись: “Казали, у крайньому разі, що він не вміє себе вести. Але це говорили і так уже” [14, 122].

Згодом, у другій частині роману “Павутиння”, з'являється образ єврея Беньяміна Ленца. Він також один з тих, хто здатен жертвувати іншими заради власної вигоди. Він зраджує всіх і все, коли йому це вигідно [22, 295]. Фантазія автора ні в чому не поступається винахідливості цієї фігури. Ленц підробляє газетні повідомлення, документи і печатки, він вплутується в авантюри не заради ідеалів, а тільки з ненависті [9, 74].

Кінець історії передчуває похмуру майбутню. Роман містить глибокий аналіз характеру злочинців і симпатиків націонал-соціалізму. У часописах з'являється прізвище Гітлер, і автор вже на початку 1920-х років передбачає, що ця людина може становити небезпеку. У своєму творі Й.Рот описує не “справжнє” майбутнє, а “можливе майбутнє”, письменник був чудовим спостерігачем і передбачив його. Це передбачення письменника насправді похмуру, проте, як відомо, справжній націонал-соціалізм перевершив його.

Отже, у романі Й.Рота “Павутиння” знаходимо *алюзії* – натяки на загальновідомі історичні чи літературні факти, задалегідь обдумані відсилання читача до певних сюжетів чи образів світової літератури. Ми вважаємо, що письменник розраховував на те, що читач знатиме джерело алюзії, розшифруватиме її значення, спираючись на свої попередні знання. Адже в алюзії наявна миттєва спонукка до асоціації з тим чи іншим мотивом джерела, хоча зв'язок переважно не розгорнутий. Алюзії роману Й.Рота “Павутиння” відсилають нас до комедії Е.Толлера “Звільнений Вотан”, трагедії А.Цвайга “Покликання Семаеля”, раннього оповідання Й.Рота “Зразковий учень”, вірша В. фон Гете “Вечірня пісня”, новели “Зразковий учень” австрійської письменниці М. фон Ебнер-Ешенбах і антикатолицького роману Е.Каперна “У павутинні павука-хрестовика”. Проте найбільше паралелей міститься у романі Г.Манна “Вірнопідданий”, який вважається “класичним” прикладом критики німецького суспільства вільгельмінівської доби, зокрема вірнопідданства бюргерства.

1. Пальме А. Роман “Павутина” в контексті “нової предметності” / Андреас Пальме // Факт як експеримент. Механізми фікціоналізації дійсності у творах Йозефа Рота / упор. Т. Гаврилів. – Л.: ВНТЛ-Класика, 2007. – С. 91–106.
2. Манн Г. Верноподданный / Генрих Манн; пер. с нем. И. Горкиной. – М.: Художественная литература, 1982. – 367 с.
3. Arendt H. Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft / Hannah Arendt. – München: Piper Verlag, 1991. – 757 S.
4. Bier J. Assimilatorische Schreibweise und onomastische Ironie im erzählerischen Frühwerk Roths / Jean Paul Bier // Joseph Roth: Interpretation, Kritik, Rezeption. Hrsg. von Michael Kessler, Fritz Hackert. – Tübingen: Stauffenburg-Verlag, 1990. – S. 29–40.
5. Ebner-Eschenbach M. v. Vorzugsschüler / Marie von Ebner-Eschenbach // Marie von Ebner-

Eschenbach. Gesammelte Werke in drei Bänden. Bd. 1: Das Gemeindekind. Novellen, Aphorismen. – München, 1956–1958. – S. 515–554.

6. Goethe J. W. v. Ein Gleiches / Johann Wolfgang von Goethe. Gedichte. Kommentiert von Erich Trunz. – München: C. H. Beck, 1974. – 745 S.
7. Kapherr E. v. Im Netz der Kreuzspinne / Egon Freiherr von Kapherr. – Weimar: Alexander Duncker Verlag, 1933. – 351 s.
8. Mehrens D. Vom göttlichen Auftrag der Literatur. Die Romane Joseph Roths. Ein Kommentar: Vorwort von Helmuth Nürnberger / Dietmar Mehrens. – Hamburg: Books on Demand GmbH, 2000. – 376 s.
9. Müller-Funk W. Joseph Roth / Wolfgang Müller-Funk. – München: Beck, 1989. – 132 s.
10. Ochse K. Joseph Roths Auseinandersetzung mit dem Antisemitismus / Katharina Ochse. – Würzburg: Königshausen & Neumann, 1999. – 254 s.
11. Rathenau W. Der Kaiser. Eine Betrachtung / Walther Rathenau. – Berlin: Fischer Verlag, 1921. – 60 s.
12. Reich-Ranicki M. Joseph Roths Flucht ins Märchen / Marcel Reich-Ranicki // Reich-Ranicki M. Nachprüfung: Aufsätze über deutsche Schriftsteller von gestern. – München: Piper Verlag, 1977. – S. 202–237.
13. Roth J. Berliner Bilderbuch / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Zweiter Band: Das journalistische Werk 1924–1928 / Hrsg. und mit einem Nachwort von Klaus Westermann. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 92–130.
14. Roth J. Das Spinnennetz / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Vierter Band: Romane und Erzählungen 1916–1929 / Hrsg. und mit einem Nachwort von Fritz Hackert. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 63–146.
15. Roth J. Der Vorzugsschüler / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Vierter Band: Romane und Erzählungen 1916–1929 / Hrsg. und mit einem Nachwort von Fritz Hackert. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 1–13.
16. Roth J. Die reaktionären Akademiker / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Erster Band: Das journalistische Werk 1915–1923 / Hrsg. von Klaus Westermann. Mit einem Vorwort zur Werkausgabe von Fritz Hackert und Klaus Westermann. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 233–236.
17. Roth J. Schweigen im Dichterwald / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Erster Band: Das journalistische Werk 1915–1923 / Hrsg. von Klaus Westermann. Mit einem Vorwort zur Werkausgabe von Fritz Hackert und Klaus Westermann. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 1068–1069.
18. Roth J. Vergebliche Ruhrpropaganda / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Erster Band: Das journalistische Werk 1915–1923 / Hrsg. von Klaus Westermann. Mit einem Vorwort zur

Werkausgabe von Fritz Hackert und Klaus Westermann. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 977–979.

19. Roth J. Was liest man in Wien? / Joseph Roth // Joseph Roth Werke. Erster Band: Das journalistische Werk 1915–1923 / Hrsg. von Klaus Westermann. Mit einem Vorwort zur Werkausgabe von Fritz Hackert und Klaus Westermann. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – S. 1030–1032.
20. Rothe W. Ernst Toller. Rororo Bildmonographie / Wolfgang Rothe. – Reinbek: Rowohlt, 1983. – 156 S.
21. Sonnleitner J. Macht. Identität und Verwandlung / Johann Sonnleitner // Coexistent Contradictions: Joseph Roth in Retrospect. Papers of the 1989 Joseph Roth Symposium at Leeds University to commemorate the 50th anniversary of his death / Ed. Helen Chambers. – Riverside, CA: Ariadne Press, 1991. – P. 166–184.

22. Sternburg W. von. Joseph Roth. Eine Biographie / Wilhelm von Sternburg. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – 560 s.

23. Sültemeyer I. Das Frühwerk Joseph Roths, 1915–1926. Studien und Texte / Ingeborg Sültemeyer. – Wien – Freiburg – Basel, 1976. – 237 s.
24. Toller E. Der entfesselte Wotan. Eine Komödie / Ernst Toller // Ernst Toller. Gesammelte Werke. Zweiter Band: Dramen und Gedichte aus dem Gefängnis 1918–1924. – München: Carl Hauser Verlag, 1995. – S. 249–302.
25. Trommler F. Joseph Roth und die Neue Sachlichkeit / Frank Trommler // Joseph Roth und die Tradition. Aufsatz- und Materialiensammlung. Hrsg. von David Bronsen. Schriftenreihe Agora, Band 27. – Darmstadt: Agora, 1975. – S. 217–282.
26. Zweig A. Die Sendung Semaels / Arnold Zweig. – Charleston: BiblioBazaar, 2009. – 144 s.

В статті досліджується інтертекстуальна основа творчості класика австрійської літератури ХХ століття Йозефа Рота. Обґрунтовується тезис, що в його романі “Павутина” містяться алюзії з комедією Е.Толлера “Освобожденный Вотан”, трагедією А.Цвайга “Призвание Семаеля”, раннього розповідання Й.Рота “Образцовый ученик”, вірша В. фон Гете “Вечерняя песня”, новели “Образцовый ученик” М. фон Ебнер-Ешенбах і роману Е.Каперна “В паутине паука-хрестовика”. Утверджується, що більше всього паралелей міститься в романі Г.Манна “Верноподданный”. Доказано, що роман “Павутина” є прикладом письменницької критики німецького суспільства, зокрема вірнопідданства бюргерства.

Ключевые слова: персоналізація, протагоніст, наратор, верноподданність, Теодор Лозе, Дідריך Геслінг, Йозеф Рот, Німеччина.

The article examines the intertextual basis of Joseph Roth's novels – the classic of Austrian literature of the XXth century. The idea that in his novel “Tissue” contains allusions to E. Toller's comedy “Fired Wotan”, A. Zweig's tragedy “Vocation of Semael”, J. Roth's early story “Exemplary student”, W. von Goethe poem “Evening Song”, short story “Exemplary student” of M. von Ebner-Eschenbach and E. Kaperna's novel “In the spider of cross”. It is alleged that most parallels contained in the novel H. Mann “Loyalist”. Proved that the novel “Tissue” is an example of writer's criticism of German society, especially allegiant burghers.

Key words: personalization, the protagonist, narrator, allegiance, Theodor Lohse, Diedrich Gesling, Joseph Roth, Germany.

УДК 82-2 : 821.161.2

ББК 83.3 (4 Укр)

Зоряна Родчин

РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕЛОДРАМИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Об'єктом статті є мелодраматичні твори Антона Крушельницького. У центр дослідницької уваги потрапили знакові атрибути його мелодрам, основні мотиви, особливості поетики його творів.

Ключові слова: мелодрама, жанр, фабула, символізм, лейтмотив, мотив.

У XVII–XVIII століттях, у часі становлення жанру мелодрами, останній відводили місце поряд із оперою. Століттям пізніше терміном “мелодрама” стали називати драматичні твори, в яких пісні та мелодії супрово-

дували висловлювання персонажів. Тільки з середини позаминулого віку цей попон почали використовувати на означення підвидів європейської драми. Характерними рисами мелодраматичних творів, як зазначають